

حج عمرہ Hajj Umrah

تبع و نگارش:
برهان الدین "سعیدی"

مشخصات رساله:

- نام : حج عمره
- تتبع و نگارش: برهان الدين « سعيدى »
- ناشر: ارگان نشراتى صلح و تفاهم مولانا سعيد افغانى
- سال چاپ: نوامبر 2025 ميلادى - جرمنى

حج عمره

"Hajj Umrah"

تتبع و نگارش:

برهان الدین «سیدی»

BY: Burhanoddin "Saidi"

تصور من از حج و عمره چیست؟

اطاعت خالصانه و بندگی مخلصانه، الله سبحانه و تعالی و خاصتاً در کعبه « بیت الله »؛ جذبه ، کشش ، فضیلت و ثواب خاص دارد. خداوند تعالی با محبت خویش ، در دل بنده نور رحمت را روشن میکند. به مثل اینکه عاری از همه گناهان ؛ تازه در دنیا تولد شده باشد.

بنأ ضرورت مبرم است تا این منزلت معنوی؛ را در این مزرعه آخرت « دنیا » حفظ کرد و برای « رفاه و سعادت » شخص خود، خانواده و بشریت توأم با انجام اعمال خیرخواهانه ، صادقانه و مخلصانه سعی و تلاش نمود ، تا در دنیا « خیر و برکت » و در آخرت « سعادت و رستگاری » را بدست آورد.

برهان الدین « سعیدی »

فهرست

شماره	عنوان	صفحه
۱	مقدمه: - هدف حج و عمره چیست؟	۱
۲	فصل اول: « حج » - حج چیست؟ - فرائض حج - واجبات حج	۲
۳	فصل دوم: « عمره » - عمره چیست؟ - اوقات عمره - فرائض عمره - اعمال و مناسک عمره	۳
۴	فصل سوم: « بستن احرام »: - احرام چیست؟ - پنج محل اصلی میقات - طریقه پوشیدن احرام - نیت کردن ذکر تلبیه « لبیک » - اعمال حرام برای مردان و زنان در حالت اجرام « محرم » - اعمال ممنوع در عمره	۴ - ۶
۵	فصل چهارم: طواف بیت الله « کعبه » - طواف چیست؟ - برهنه کردن شانه راست « اضطباع » - طواف کعبه - لمس کردن سنگ الحجر الأسود « استلام » - نماز طواف - نوشیدن آب زمزم	۷ - ۹
۶	فصل پنجم: سعی بین صفا و مروه : - تفصیر « تراشیدن و یا کوتاه کردن موی سر »	۱۰ - ۱۲
۷	فصل ششم: - معلومات در مورد شهر مکه	۱۳ - ۱۹
۸	- فصل هفتم: - معلومات در مورد شهر مدینه	۲۰ - ۲۳
۹	منابع و موخذ:	۲۴ - ۲۵

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

هدف حج و عمره چیست؟

حج : بمعنی قصد و در اصطلاح زیارت جای خاص « کعبه » است . چنانچه الله سبحانه و تعالی در « سوره ۲: البقرة، ایه مبارکه - ۱۲۵ » : فرموده که : خانه خدا ؛ محل امن و پاکیزه برای « طوافکنندگان، معتکفان و رکوع و سجودکنندگان » است و همچنان در سوره الأنعام، ایه « ۱۶۲ » : فرموده که: « نماز، عبادات، زندگی و مرگ » فقط برای الهی میباشد.

فلهذا؛ بالای هر فرد مسلمان ، عاقل ، بالغ ، آزاد و صحتمند که توانایی مالی و جسمی داشته باشد، فرض است تا با اراده و خواست خود، و با پوشیدن لباس سفید « لباس تقوی » توام با نیت پاک و خالصانه و ذکر: « لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ لَا شَرِيكَ لَكَ لَبَّيْكَ، إِنَّ الْحَمْدَ وَالنَّعْمَةَ لَكَ وَالْمُلْكُ، لَا شَرِيكَ لَكَ » عازم بیت الله شده و این عبادت دستجمعی و مناسک مسلمانی را با آداب و ریاضت انجام دهد.

بدون شک: زیارت « کعبه » این مکان مقدس ، شهر امن ، شهر تقرب و شهر کسب رضایت حق تعالی؛ اگر با : « اخلاص، آداب ، ریاضت، تزکیه نفس، خضوع و خشوع » ، صورت گیرد . به یقین که رب العالمین زمینه و شرایط « بخشش ، تقرب ، رحمت ، خیر و برکت، سعادت و رستگاری » را بنده خود، نصیب مینماید.

تصور من از حج و عمره چیست؟

اطاعت خالصانه و بندگی مخلصانه، الله سبحانه و تعالی و خاصتاً در کعبه « بیت الله »؛ جذبه ، کشش ، فضیلت و ثواب خاص دارد. خداوند تعالی با محبت خویش ، در دل بنده نور رحمت را روشن میکند. به مثل اینکه عاری از همه گناهان ؛ تازه در دنیا تولد شده باشد.

بنأ ضرورت مبرم است تا این منزلت معنوی؛ را در این مزرعه آخرت « دنیا » حفظ کرد و برای « رفاه و سعادت » شخص خود، خانواده و بشریت توام با انجام اعمال خیرخواهانه ، صادقانه و مخلصانه سعی و تلاش نمود ، تا در دنیا « خیر و برکت » و در آخرت « سعادت و رستگاری » را بدست آورد.

الهی !

- شکر گزارم که با فرزندان عزیزم « بکتاش جان و یما جان » مهمان خانه مقدس تو « بیت الله » بودم و در آنجا با « عشق ، محبت و اشتیاق قلب » فقط تو را عبادت و پرستش کردم ؛ خاص برای تو مناسک حج عمره را انجام دادم و خاص در جستجو و کسب نور رحمت و برکت تو بودم.

الهی! با محبت خویش من را در مسیر راه صراط المستقیم قرار ده و با لطف خویش برایم صحتمندی، توانمندی و خیر و برکت عطا فرما؛ تا با اعمال صالح و خیرخواه ، برای خود، برای خانواده و برای بشریت، خدمت مخلصانه انجام دهم.

امین یا رب العالمین

برهان الدین « سعیدی »

فصل اول

حج

شماره	عناوین
۱	- حج چیست؟
۲	- فرضهای حج
۳	- واجبات حج

حج

حج چیست؟

- حج : در لغت بمعنی قصد است و در اصطلاح شرح : قصد زیارت خاص به سوی مکان خاص و از جمله رکن یا ستون پنجم ؛ دین مبین اسلام ، میباشد.

- حج : بالای هر فرد مسلمان در تمام عمر فقط یکبار در وقت معین؛ ماه های مشخص « شوال، ذی قعدة، ذی حجه » فرض است. البته در صورتیکه شرایط ذیل را داشته باشد: « آزاد ، عاقل ، بالغ و صحتمند باشد و توانایی مالی و جسمی لازم برای سفر خود داشته و همچنان محیا کننده احتیاجات و نفقه فامیلش باشد».

- حج : حج در سال نهم هجرت بعد از فتح مکه فرض شد و به سه نوع هریک : « ۱- حج تمتع، ۲- حج قران و ۳- حج افراد » میباشد.

- حج تمتع : شامل دو بخش «عمره تمتع» و «حج تمتع» است که در ماه های حج انجام میشود. و حاجی بعد از عمره از احرام خارج می شود و برای حج دوباره احرام بسته میکند.

- حج افراد: کسی که با نیت حج تمتع از همان ابتدا احرام میبندد و تا پایان مناسک در همان حال باقی میماند.

- حج قران: با مثل حج افراد است، با این تفاوت که حاجی دو نیت حج و عمره را همزمان در یک احرام انجام میدهد. « انجام دادن مراسم حج ؛ همزمان نیت حج و عمره ، در یک احرام ».

- فرضهای حج:

فرضهای حج سه چیز هر کدام: « بستن احرام، وقوف (ایستادن) به عرفه و طواف زیارت » میباشد.

- طواف « کعبه »: سوره « البقرة، ایه ۱۲۵»: «خانه خدا « کعبه» محل امن و پاکیزه برای « طواف کنندگان ، معتکفان ، رکوع و سجود کنندگان » است و خواندن نماز در مقام ابراهیم.

- واجبات حج:

- وقوف در مزدلفه: ماندن در مشعرالحرام ، بعد از طلوع فجر روز نحر « روز عید ».

- سعی در میان صفا و مروه: سوره « البقرة، ایه ۱۵۸»: «در حقیقت صفا و مروه از شعایر خداست ، هر که کعبه را حج یا عمره گزارد بر او گناهی نیست که میان آن دو سعی نماید.

- رمی جمار: زدن هفت سنگ ریزه به جمره ها ، در « منا ».

- طواف وداع یا طواف صدر برای کسانی که از خارج می آیند .

- حلق یا تقصیر: کوتاه کردن یا تراشیدن موی سر. « سوره ۲: البقرة، ایه مبارکه « ۱۹۶ ».

- وقوف در عرفات: وقوف « ایستادن » در صحرای عرفات. سوره « البقرة، ایه ۱۹۸ ».

- قربانی: ذبح کردن گوسفند ؛ در روز عید قربان. « سوره ۲: البقرة، ایه مبارکه « ۱۹۶ » : تا قربانی به قربانگاه نرسیده ، سر خود را متراشید.

فصل دوم

حج عمره

شماره	عناوین
۱	- عمره چیست؟
۲	- عمره تمتع
۳	- عمره مفرد
۴	- فرائض عمره
۵	- اعمال و مناسک عمره

حج عمره

عمره چیست؟

- عمره در لغت بمعنی زیارت کردن و دیدار یک جای خاص است و در اصطلاح بمعنی زیارت بیت الله یا «کعبه شریفه» میباشد و بنام «حج عمره و یا حج کوچک» نیز یاد شده و به دو نوع «عمره تمتع و عمره مفرده» میباشد.

- عمره در لغت بمعنی زیارت است و در شرع به امور چهارگانه، ذیل گفته میشود:

۱- احرام ، ۲- طواف کعبه ، ۳- سعی در میان صفا و مروه ، ۴- تراشیدن و یا قصر آن .
البته: احرام و طواف کعبه، فرض و سعی در میان صفا و مروه و تراشیدن و یا قصر آن ؛ واجب میباشد.

عمره تمتع:

عمره تمتع به حج ارتباط دارد و در ماههای حج انجام میشود و مانند حج واجب بر هر مسلمانی با استطاعت، یک بار در عمر واجب است و شرایط و مناسک آن به حج عمره مفرده ، مشترک میباشد.

عمره مفرده:

عمره مفرده به مراسم و اوقات حج ارتباط ندارد بلکه هر فرد مسلمان با تکمیل شرایط به تنهایی و بدون روز و ماه مشخص ؛ برای انجام دادن عمره بیت الله «حج عمره» مشرف شده میتواند.

فرائض عمره:

برای انجام اداء عمره ؛ لازم است تا به مثل شرایط «حج» یک سلسله فرائض و واجبات ذیل مراعات شود:

هر فرد که نیت زیات خانه خدا «بیت الله شریف» را مینماید، باید: «مسلمان، عاقل، بالغ، آزاد و صحتمند» باشد و همچنان توانایی مالی، جسمی و شرایط احکام آن را داشته باشد، و به شکل مستقل، منفرد و اختیاری؛ مناسک عمره را انجام دهد.

اعمال و مناسک عمره:

- طریقه ، روش و مناسک عمره ، بشکل «منفرد» انجام میشود و عبارتاً از:
- بستن احرام : توام با «نیت ، در یکی از میقاتها و خواندن دو رکعت نماز».
- طواف بیت الله «کعبه»؛ هفت بار و اداء دو رکعت نماز طواف عقب مقام ابراهیم خلیل الله.
- نوشیدن آب زمزم.
- سعی بین صفا و مروه «هفت بار».
- تقصیر «تراشیدن یا کوتاه کردن موی سر».

فصل سوم

بستن احرام

شماره	عناوین
۱	- احرام چیست؟
۲	- پنج محل اصلی میقات
۳	- طریقه پوشیدن احرام
۴	- نیت کردن
۵	- ذکر تلبیه « لبیک »
۶	- اعمال حرام برای مرد و زن در حالت احرام « محرم »
۷	- اعمال ممنوع در عمره

بستن احرام

احرام چیست؟

- لباس احرام : عبارت از دو پارچه «تکه» سفید غیر دوخته شده، برای مردان است که بنام «ایزار و رداء» یاد میشود و توام با نیت کردن در یکی از «میقات»، بشکل ذیل: اولی ایزار یا «لنگ» بدور کمر، بسته شده و دومی رداء یا «چادر» بالای شانه انداخته «دور داده» میشود.

پنج محل اصلی میقات:

میقات : اولین محلی است که فرد مسلمان در آنجا «احرام» خود را، به قصد اداء مناسک «حج یا عمره» بسته کرده و «محرم» میشوند.

به اساس حدیث شماره «۱۵۲۲ تا ۱۵۳۳» صحیح البخاری؛ پیامبر اسلام حضرت محمد «ص» برای اهالی مناطق مختلفی که قصد انجام مراسم «حج و عمره» را دارند؛ میقات ذیل را برای نیت، بستن احرام و خواندن دو رکعت نماز، تعیین کرده است:

- مسجد شجره «ذوالحلیفه»: میقات مردم مدینه و کسانی که از این مسیر به مکه میروند.

- جُحْفَه: میقات اهل شام و کسانی که از این مسیر عبور میکنند. بخصوص از «جده».

- وادی عقیق: میقات مردم نجد و عراق.

- قرن المنازل: میقات مردم طائف، مردم «نجد» و کسانی که از آنجا عبور میکنند.

- یلملم: میقات مردم یمن و کسانی که از این مسیر عبور میکنند.

یادداشت: مسجد تنعیم «مسجد بی بی عایشه» و مسجد جعرانه از جمله «میقات» است که برای ساکنین شهر مکه تعیین شده است.

مأخذ: - صحیح البخاری، جلد دوم: باب تعیین میقاتهای حج و عمره، صفحه «۲۱۸ تا ۲۲۲»، احادیث شماره «۱۵۲۲ تا ۱۵۳۱».

طریقه پوشیدن احرام:

- مردان باید تمام لباس خود را از بدن بیرون کشیده و به عوض آن احرام که متشکل از دو پارچه سفید و با هم برابر است، بشکل ذیل بسته نمایند.

- پارچه اولی که بنام «ایزار» یاد میشود، به مثل «لنگ حمام» به دور کمر بسته شده و آن را توسط کمر بند محکم می بندند.

- پارچه دومی بنام «رداء» یاد شده، به مثل «شال یا چادر» بالای هردو شانه انداخته میشود.

یادداشت :

– مردان نباید « سر » را بپوشانند و همچنان سرپایی « چپک » شان طوری باشد که « بجلک پای » را پنهان نکند.

– برای زنان لباس احرام لازم نیست؛ بلکه آنها میتوانند از هر نوع لباس باستر و ساده خود، بدون بستن نقاب یا روبند استفاده نمایند.

– **نیت کردن:** نیت بمعنی « قصد » و یا هدف قلبی برای انجام یک کار است.

– **اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ الْعُمْرَة:** « پروردگارا! من اماده به ادای عمره هستم ». و یا : الهی ! من اراده عمره را کرده ام ، با محبت خویش آن را برایم آسان و قبول درگاه مقدس خود ، بگردان.

یادداشت: بعد از پوشیدن احرام و نیت کردن، در یکی از « میقاتهای پنچگانه حج » ، محرم شده و دو رکعت نماز میخواند و تا تکمیل تمام مناسک عمره، در حالت « محرم یا منع شده » باقی میماند.

دو رکعت نماز بعد از بستن احرام
در مسجد شجره « ذوالحلیفه »
و حرکت بطرف کعبه در حالت احرام

بستن احرام در مسجد شجره « ذوالحلیفه »: میقات مردم
مدینه و کسانی که از این مسیر به مکه میروند. بخاطر
ادای مناسک « حج و یا عمره »

ذکر تلبیه « لَبَّيْكَ »:

« لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ لَا شَرِيكَ لَكَ لَبَّيْكَ، إِنَّ الْحَمْدَ وَالنِّعْمَةَ لَكَ وَالْمُلْكُ، لَا شَرِيكَ لَكَ »

ترجمه: به اطاعت حاضر پروردگارا، به اطاعت حاضر ، به اطاعت حاضر ؛ تو را شریکی نیست به اطاعت حاضر ، همانا ستایش و نیکیی برای تو است و پادشاهی از آن تو است و تو را شریکی نیست.

نوت : بعد از بستن احرام و حرکت بسوی شهرمکه « بیت الله الحرام ، کعبه و یا خانه خدا » ، سنت است تا ذکر تلبیه با شکل دوامدار و منظم ؛ تا دیدن یا نزدیک به « کعبه » صورت گیرد.

اعمال حرام برای مرد و زن در حالت احرام « محرم »:

- پوشیدن لباس دوخته شده و یا چپک که بجلک را بپوشاند « فقط برای مردان ».
- پوشاندن روی « صورت » با نقاب و روی بند « برای مرد و زن ».
- کوتاه کردن یا تراشیدن موهای بدن.
- ناخن گرفتن، خینه « حنا » کردن.
- استفاده از عطر، خشبویی و همچنان روغن ، کریم و ... برای چرب کردن به بدن.
- لهو ، فسق ، دروغ گفتن ، دشنام دادن ، جنگ ، دعوا و غیره.
- شکارکردن : « سوره : المایده ، ایه مبارکه ۹۵ » ای مومنان؛ در حالت احرام عمداً « شکار » را نکشید. البته کفار شکار قصدی: معادل ان « قربانی ، دادن غذا به فقرا و یا گرفتن روزه » است.
- آمیزش جنسی: « البقره : ایه مبارکه ۱۹۷ » در اثنای حج ؛ آمیزش جنسی ، گناه و جدال کردن ، روا نیست . بلکه در حقیقت بهترین توشه ، پرهیزگاری است.

اعمال ممنوع در عمره:

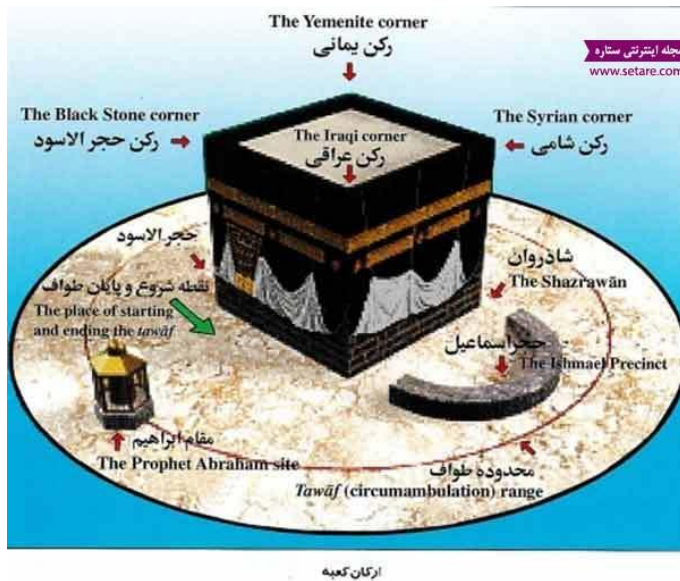
- اعمال ذیل برای عمره کننده جواز ندارد و کفار آن « دم » است. دم یعنی ذبح یا قربانی یک گوسفند و یا خیرات بالای فقرا است.
- میقات: کسی با بستن احرام ، به « میقات » نرفت و بدون نیت کردن ، داخل حرم شریف گردد.
- طواف کعبه: در حال جنابت و یا بدون داشتن وضو و احرام.
- طواف کعبه: توسط زنان در حال « حیض یا نفاس ».
- کم کردن یا تراشیدن موی سر: کسی که قبل از سعی بین کوه « صفا و مروه » موی سر خود را کوتاه و یا بتراشد.

فصل چهارم

طواف بیت الله « كعبه »

شماره	عناوین
۱	- طواف چیست ؟
۲	- برهنه کردن شانه راست « اضطباع »
۳	- طواف « کعبه شریفه »
۴	- لمس کردن سنگ الحجر الأسود « استلام »
۵	- نماز طواف
۶	- نوشیدن آب زمزم

طواف بیت الله « کعبه »:

طواف چیست؟

طواف در لغت به معنای « چرخیدن » در اطراف چیزی است. در فقه اسلامی: به هفت بار چرخیدن به دور « کعبه » را میگویند و هر دور آن یک « شوط » نام دارد.

یک دور طواف: از سنگ حجرالاسود آغاز شده و به سنگ حجرالاسود ختم میشود. و مجموعاً هفت بار باید طواف کعبه شریفه ، صورت گیرد.

- برهنه کردن شانه راست « اضطباع »

قبل از شروع طواف کعبه ، سنت است که در موقع طواف شانه چپ ، بطرف دیوار خانه کعبه مکرمه باشد . و همچنان احرام بالائی بنام « رداء » بشکل ذیل تنظیم شود : داخل کردن نوک سمت احرام در زیر بغل سمت راست و انداختن سمت طرف راست احرام ، روی شانه چپ ؛ به شکل که شانه دست راست نمایان « برهنه » شود . البته این عمل فقط برای مردان جواز دارد.

- طواف « کعبه شریفه »:

طواف هفت دور است و هر دوری از سنگ حجرالاسود که در کنج نزدیک به دروازه کعبه « رکن شرقی یا اسود » نصب شده ، شروع شده و به سنگ حجرالاسود ، ختم میشود.

البته با لمس کردن و یا هم با رسیدن به چراغ سبز رنگ در دیوار تعمیر مقابل کعبه نصب شده ، دست راست را بلند کرده و گفته شود. « بسم الله ، الله اکبر » .

- در هر دور طواف لازم است تا: « با نهایت محبت از الله سبحانه و تعالی شکرگزاری شود و حمد ، ثنا و صفت الهی با خضوع و خشوع بیان شود.

- از شروع رکن جنوبی « رکن یمانی » تا رکن شرقی که سنگ « الحجر الأسود » در آن نصب است. سنت است تا ذکر سوره البقره، ایه مبارکه « ۲۰۱ » بیان شود:

« رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ »

ترجمه: پروردگارا ! در این دنیا و در آخرت به ما نیکی عطا کن و ما را از عذاب آتش نگاه دار.

لمس کردن سنگ الحجر الأسود « استلام »:

استلام بمعنی لمس کردن یا بوسیدن است. بناً سنت است که در هر دور طواف؛ سنگ حجرالاسود لمس « مسح » و یا هم بوسیده شود.

در صورتیکه لمس کردن و یا بوسیدن سنگ الحجر الأسود بنابر ازدحام و تراکم جمعیت مساعد نبود؛ در تعمیر مقابل مسجد الحرام « دروازه کعبه و سنگ الحجر الأسود » چراغ سبرنگ نصب شده ؛ به مجرد رسیدن به آن ، دست راست بطرف کعبه « سنگ الحجر الأسود » بلند و گفته شود:

بسم الله ، الله اكبر . ترجمه : « بنام خداوند تعالی که خداوند بزرگ است ».

حجر الاسود یا « سنگ سیاه » ، از اجزای بسیار مقدس مسجد الحرام بوده و در رکن اسود یا رکن شرقی کعبه در ارتفاع یک و نیم متری نصب شده و این محل نقطه « شروع و پایان » طواف میباشد.

نماز طواف:

الله تعالی در سوره البقرة، ایه مبارکه « ۱۲۵ » فرموده است که : خانه خدا محل امن و پاکیزه برای « طواف کنندگان، معتکفان و رکوع و سجودکنندگان » است و نماز درمقام ابراهیم خوانده شود.

بنأ ؛ فرض است تا بعد از تکمیل هفت دور طواف ؛ دو رکعت نماز در عقب مقام ابراهیم که در مقابل دروازه کعبه موقعیت دارد، و یا در هرجای « حرم » خوانده « اداء » شود.

یادداشت:

- قبل از شروع نماز، باید شانه راست، دوباره همراه احرام پوشانیده شود.
- سنت است که: در رکعت اول نماز بعد از سوره الفاتحه؛ سوره « الکافرون » و در رکعت دوم سوره « الاخلاص » خوانده شود.

نوشیدن آب زمزم:

- بعد از دو رکعت نماز طواف، بطرف چاه زمزم که در فاصله نزدیک و روبروی « کعبه » قرار دارد، و یا از بشکه های خاکی رنگ که از طرف اداره مسجد احرام در محلات مختلف گذاشته شده آب زمزم را نوش جان کرده و شکر گزاری الله تعالی را بجا آورده.

چاه زمزم:

در فاصله حدود ۲۱ متری شرق کعبه، مقابل زاویه « حجرالاسود » قرار دارد.

فصل پنجم

سعی بین صفا و مروه

شماره	عناوین
۱	- سعی بین صفا و مروه
۲	- تقصیر «تراشیدن و یا کوتاه کردن موی سر»

سعی بین صفا و مروه:

کوه « صفا و مروه » دو تپه کم ارتفاعی است که در شرق « مسجدالحرام » واقع شده و فاصله به آنها حدود « 378 متر » است. رب العالمین در سوره ۲: البقرة، آیه « ۱۵۸ » چنین فرموده است:

إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوْ اعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَا وَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَإِنَّ اللَّهَ شَاكِرٌ عَلِيمٌ ﴿١٥٨﴾

در حقیقت صفا و مروه از شعایر خداست [که یادآور اوست] پس هر که خانه [خدا] را حج کند یا عمره گزارد بر او گناهی نیست که میان آن دو سعی به جای آورد و هر که افزون بر فریضه کار نیکی کند خدا حق شناس و داناست. « ۱۵۸ ».

– به اساس روایات اسلامی : پس از آن که حضرت ابراهیم ، همسرش بی بی هاجر و فرزندش اسماعیل را در مکه که سرزمینی بی آب و علف بود، مستقر کرد، بی بی هاجر در جستجو یافتن آب برای فرزندش در میان تپه « صفا و مروه » هفت بار شتافت و بدون اینکه آبی پیدا کند به نزد فرزندش بازگشت ، و به رحمت الهی؛ چشمه آبی را در کنارش دید.

– تپه صفا، نقطه شروع دعوت علنی پیامبر اسلام حضرت محمد (ص) است . ایشان بالای این کوه قرار گرفت، و به امر الله تعالی مردم را به « توحید، نبوت، معاد، عدل و... » راهنمایی نموده و آنها را از پرستش بت و گرایش به شرک، فساد و انحراف برحذر کرد.

قابل تذکراست که: سعی به معنی «دویدن و یا رفتن به قدم تیز» است؛ هدف سعی بین صفا و مروه هم حکمت است و هم معرفت! و همچنان نشانه از امید به الله تعالی توام با اطاعت، بندگی، ایثار و گذشت می باشد.

بدین اساس در مراسم حج و عمره، هفت بار سعی بین دو کوه صفا و مروه صورت میگیرد. البته از «صفا شروع و به مروه ختم شود» به شکل که از صفا تا مروه «یک دور» و از مروه تا صفا دور دوم؛ حساب میشود. یعنی «رفت یک دور و برگشت دور دوم حساب میشود».

سعی در میان «صفا و مروه»

باید یاددهانی کرد که:

در جریان سعی «صفا تا مروه» کدام دعای خاص خوانده نمیشود، بلکه بخاطر کسب رحمت الهی؛ حمد، ثنا و دعای لازمه بیان میشود.

همچنان در میان راه صفا و مروه بشکل جداگانه نشانه سبز «گروپ سبزرنگ» نصب شده، از شروع گروپ سبزرنگ الی ختم آن باید مردان بدوند و زنان باید به صورت عادی راه بروند.

تقصیر «تراشیدن و یا کوتاه کردن موی سر»:

تقصیر: تراشیدن یا کوتاه کردن موی سر بخشی از اعمال حج و عمره، مظهر خضوع و خشوع، نشانه اخلاص، اطاعت، بندگی و بیان تسلیمی کامل در برابر الله سبحانه و تعالی است. البته برای زنان فقط قطع کردن موی سر، واجب می باشد.

باید تذکر داد اینکه:

بعد از سعی هفت بار کوه « صفا و مروه »؛ در مروه باید بخاطر قطع کردن و یا تراشیدن موی سر، از دروازه خروجی خارج شد. البته در صدمتری دروازه خروجی مروه، محل مناسب خدمات اصلاح موی سر، از جانب اداره مسجد الحرام بشکل رایگان سازماندهی شده تا کسانی که میخواهند میتوانند به نوبت مراجعه نمایند. و یا کسانی که علاقمند باشند میتوانند به سالن اصلاح موی سر، در شهر مکه مراجعه نمایند.

یادداشت:

با تراشیدن و یا کوتاه کردن موی سر؛ به شرایط و مناسک « حج عمره » پایان داده شده و از حالت احرام « محرم » بیرون میشود.

آی الهی:

تو با لطف و مرحمت خویش عبادات و حج عمره همه بندگان را به درگاه مقدست قبول و اجابت کن و خیر و برکت را نصیب شان بگردان.

امین یا رب العالمین

فصل ششم

شهر مکه

شماره	عناوین
۱	- خانه کعبه « بیت الله »
۲	- سنگ حجر الاسود
۳	- حجر اسماعیل
۴	- مقام ابراهیم « ع »
۵	- مسجد الحرام
۶	- کوه نور و غار حرا
۷	- منا
۸	- عرفات
۹	- جمرات
۱۰	- مسجد جفرانه
۱۱	- مسجد تنعیم « مسجد عمره »
۱۲	- مسجد نمره
۱۳	- مسجد خیف
۱۴	- مسجد الجن « مسجد الحرس »

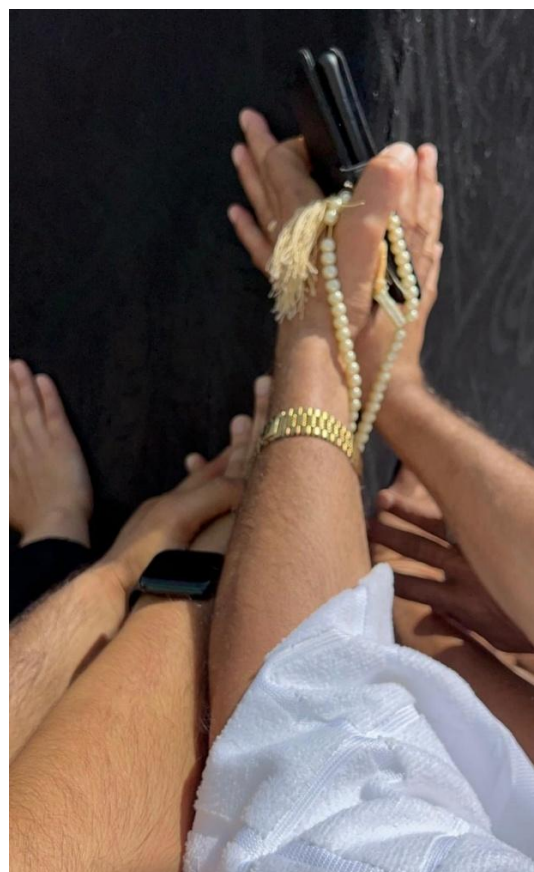
- سنگ حجر الاسود:

حجرالأسود به معنای « سنگ سیاه » میباشد و قرار روایات از سنگهای آسمانی و بهشت است که توسط ابراهیم خلیل الله در وقت اعمار کعبه « بیت الله » ، در دیوار کعبه نصب گردیده است.

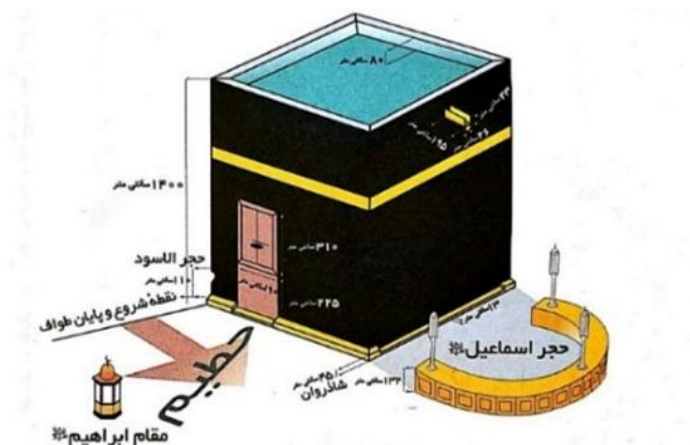
- حجرالأسود در وقت ترمیم کعبه شریفه ؛ بنابر فیصله قبایل مختلف و قریش، به دست رسول امین؛ محمد « ص » پنج سال قبل از بعثت ، در رکن اسود یا رکن شرقی کعبه ، نصب گردیده است.

- حجرالأسود « آغاز و ختم » هفت دور طواف به دور کعبه میباشد و سنت است که لمس و یا بوسه شود. چون ازدحام زیارت کنندگان زیاد است و شرایط لمس کردن حجرالأسود برای تک تک مساعد نیست. به این اساس در دیوار مسجد الحرام « مقابل حجرالأسود و دروازه کعبه » چراغ سبز رنگ نصب شده تا طواف کنندگان به آن نقطه « شروع و ختم » طواف خود را در نظر داشته باشند.

همچنان سنت است که: به مجرد رسیدن به رکن شرقی « حجرالأسود » و یا با رسیدن به چراغ سبز رنگ؛ دست راست خود را بطرف آن بلند کرده و « بسم الله ، الله اکبر » به صدای بلند گفته شود.

- حجر اسماعیل:

حجر اسماعیل که بنام « حطیم » نیز یاد میشود ، دیواری نیم دایره به عرض حدود « ۱۰ متر » در قسمت رکن عراقی تا رکن شامی است. دیواری حجر با ارتفاع « ۱ / ۳۰ متر » قوسی شکل میباشد. روایت است که:

اسماعیل با مادرش بی بی هاجر در همین قسمت زندگی میکردند و پس از وفات شان ، در حجر دفن شده اند.

مقام ابراهیم « ع »:

مقام ابراهیم « ع » در وسط رکن عراقی و حجر الاسود و یا تقریباً مقابل دروازه کعبه شریفه قرار دارد.

مقام ابراهیم « ع » را بنام محل ایستادن ابراهیم خلیل الله بخاطر آباد کردن دیوار کعبه با کمک پسرش اسماعیل یاد میکنند.

مقام ابراهیم « ع » سنگی است به طول و عرض « ۴۰ » سانتی متر و بلندی تقریباً « ۲۰ » بیست سانتی متر که جای پای ابراهیم « ع » روی آن است و فعلاً در داخل این پنجره آهنی، نگهداری میشود.

براساس روایات اسلامی:

- مقام ابراهیم « ع » تا فتح مکه به دیوار کعبه چسبیده بود و بعد از فتح مکه ، و نازل شدن سوره ۲: البقرة ایه مبارکه « ۱۲۵ »: « وَ اتَّخِذُوا مِنْ مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّی » ترجمه: در مقام ابراهیم نماز گاهی برای خود اختیار کنید...

به اساس هدایت پیامبر بزرگوار اسلام محمد « ص » ؛ مقام ابراهیم خلیل الله از دیوار کعبه جدا و در مقابل دروازه کعبه « جای کنونی » در وسط رکن عراقی و حجر الاسود، انتقال و جابجا گردید.

- اگر مرکز کعبه را نقطه مرکزی در نظر بگیریم زاویه بین محل شروع و پایان طواف و مقام ابراهیم بیابیم این زاویه « ۴۷ درجه » است و در ادامه « ۳۱۳ درجه » تا پایان یک دور طواف میگردد.

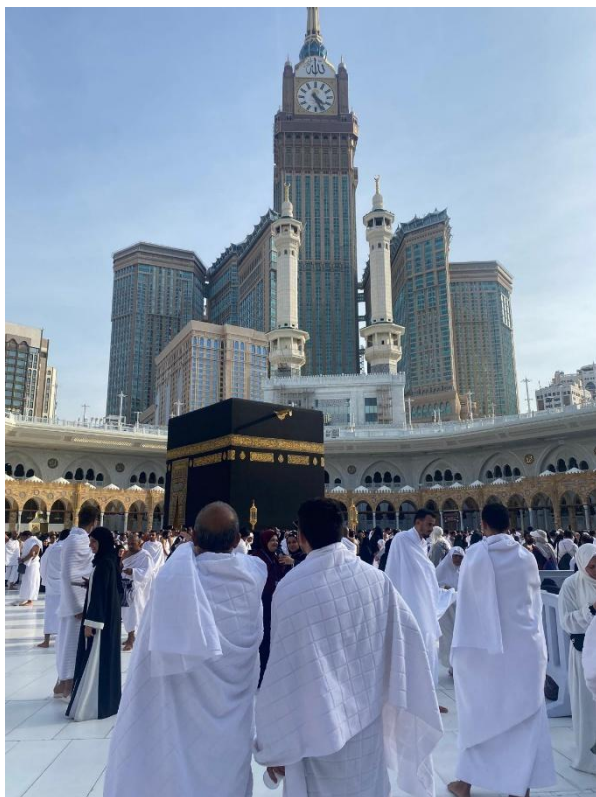
– بعد از هفت دور طواف بدور کعبه ، در پشت مقام ابراهیم ، دو رکعت نماز طواف خوانده میشود و بعداً متباقی مناسک حج عمره « سعی در میان کوه صفا و مروه و قصر موی » انجام داده میشود.

مسجد الحرام:

مسجد الحرام بزرگترین و مقدس‌ترین مسجد جهان اسلام است که در چهار اطراف کعبه در شهر مکه ساخته شده . بخش‌های اساسی محوطه مسجد الحرام: « حجر الاسود ، حجر اسماعیل ، مقام ابراهیم ، چاه زمزم ، تپه صفا و مروه » میباشد.

مسجد الحرام در صدر اسلام، بسیار کوچک بود و برای اولین بار در زمان خلافت حضرت عمر «رض» بر مساحت مسجد افزود و به دور مسجد دیوار احاطه کرد. متعاقباً ولید بن عبدالملک مسجد را به بسیار زیبایی گسترش داد و حتی ناودان کعبه را بخاطر جلوگیری آب باران بروی بام، از طلا ساخت.

علت نام گذاری مسجد الحرام ؛ به دلیل احترام و مقدس بودن این مکان « کعبه شریفه » است ، چون شهر امن و برخی کارها در آن ممنوع یا « حرام » اعلام شده است و ورود مشرکان به آن ممنوع « حرم » است که به همین دلیل او را « مسجد الحرام » میگویند.

یادداشت : در صحیح البخاری، کتاب فضیلت نماز چنین نوشته شده که:
ابن حبان در صحیح خود آورده که: یک نماز در مسجد الحرام برابر صد نماز در مسجد مدینه است.
همچنان رسول خدا (ص) فرموده است: « یک نماز در مسجد من، نزد خداوند برابر با یکهزار نماز در سایر مساجد است، مگر مسجد الحرام ». صحیح البخاری: « حدیث شماره « ۱۱۹۰ » ، جلد دوم ، صفحه ۴۸ ».

کوه نور و غار حرا:

جبل النور در شرق مکه واقع است و غار حرا در بالای آن قرار دارد.

پیامبر گرامی اسلام، چهل شبانه روز در داخل این غار به عبادت مشغول بودند و بعد از این مدت، جبرئیل امین در ۲۷ ماه رجب بر پیامبر نازل شد و پنج ایه اول سوره «العلق» قرآن کریم را برای اولین بار بالای پیامبر اسلام از جانب الله سبحانه و تعالی وحی کرد.

اقْرَأْ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ ﴿٣﴾
الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ ﴿٤﴾
عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ ﴿٥﴾

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ ﴿١﴾
خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ ﴿٢﴾

منا:

منا در میان مکه و مزدلفه و در «۷» کیلومتری شمال شرقی مسجد الحرام واقع شده و حاجیان از صبح عید قربان تا دو روز بعد متباقی مناسک حج: «رمی جمرات، قربانی، حلق یا تقصیر» را در آنجا انجام میدهند.

عرفات:

عرفات نام صحرائی است که در ۲۰ کیلومتر شرق مکه موقعیت دارد. حاجیان در روز عرفه «نهم ذی الحجه» در آنجا وقوف میکنند و فرصتی برای «تفکر، شناخت خدا، کسب معرفت، اظهار گناه و کسب رحمت الهی» میباشد. به اساس روایت: رسول خدا (ص) خطبه حجّهالوداع را بر فراز این کوه ایراد کرده است.

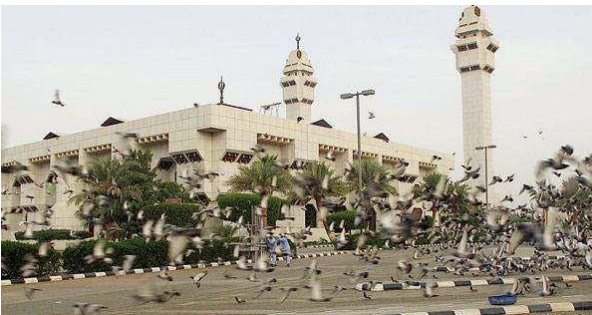
جمرات:

رمی جَمَره پرتاب کردن سنگ ریزه به سوی جمره در مناسک حج است.
در روایات آمده است که: ابلیس برای بار اول در جمره عقبه خود را بر ابراهیم نمایان کرد و او با سنگریزه ها او را از خود دور ساخت و ابلیس دیگر بار در جمره وسطی و اولی راه را بر او بست و ابراهیم بار دیگر او را با پرتاب سنگ گریزان کرد.
حجاج، در سه روز متوالی، جمرات را رمی می نمایند.

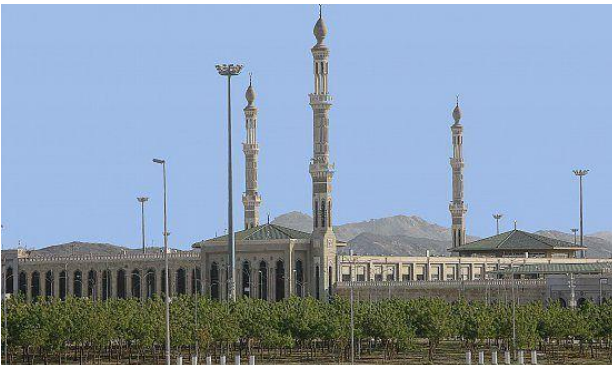
مسجد جِفرانه:

مسجد جِفرانه، یکی از مساجد شهر مکه است و کسانی که می خواهند حج عمره انجام دهند، میتوانند در آن محرم شوند.
مسجد جِفرانه: محل میقات برای اهالی شهر مکه و اطراف آن است.

مسجد تنّیم «مسجد عمره»:

مسجد تنّیم در مسیر مدینه به مکه و در ورودی شهر قرار دارد که به آن مسجد «عایشه و مسجد عُمره» نیز گفته می شود و از مساجد شهر مکه و یکی از میقات های حج است.

مسجد نَمَره:

مسجد نَمَره در عرفه واقع شده است و این مسجد با نام های مسجد حضرت ابراهیم، مسجد عرفه و مسجد عُرْنَه - وادی حاشیه عرفات - نیز یاد میشود.

مسجد خَیْف:

مسجد خَیْف مهم ترین مسجد سرزمین منا در مکه است که پیامبر اکرم(ص) در آن نماز خوانده و یکی از خطبه های حجة الوداع را در آن ایراد کرده است.

مسجد الجن « مسجدالحرس »:

مسجد جن قدیمی ترین مسجد در مکه است ، در سرک عمومی قرار دارد و توسط پل رفت و آمد دو طرف صورت میگیرد. به اساس روایات : وقتی پیامبر اسلام « ص » در بازگشت از طایف در این محل استراحت کرد و شروع به خواندن قرآن و عبادت نمود؛ گروهی از جنیان با شنیدن آیات قرآن کریم ایمان آوردند که در آیات اول « سوره جن » به ایمان آوردن جنیان اشاره شده است.

در پهلوی مسجد کوچه بنام « شارع مسجد الجن » واقع شده که هنوز تابلوی قدیمی آن بر دیوار نصب است. داخل مسجد جماعت نمیشود و اکثراً مسدود میباشد. البته مردم در مقابل دروازه مسجد در یک محل احاطه شده سرباز ویا بدون سقف ، عبادت مینمایند و بعضاً مسجد برای بازدید علاقمندان باز میشود.

فصل هفتم

مدینه منوره

شماره	عناوین
۱	- مسجد النبی یا مسجد نبوی « مسجد پیغمبر »
۲	- روضه نبوی
۳	- مسجد قباء « مسجد التقوی »
۴	- مسجد قبلتین
۵	- مسجد شجره « مسجد ذوالحلیفه یا مسجد المیقات »
۶	- مسجد الفتح « مسجد الاعلی ویا مسجد الاحزاب »
۷	- مسجد جمعه « مسجد الوادی »

مدینه منوره

شهر مدینه، بعد از هجرت رسول خدا «ص»؛ به عنوان نخستین «شهر اسلامی» تبدیل شده که از شهر مکه، حدود «420» کیلومتر فاصله دارد.

در مدینه مساجد و محلات تاریخی ذیل وجود دارد: «مسجد النبی، مسجد قباء، مسجد التقوی»، مسجد قبلتین، مسجد شجره یا مسجد ذوالحلیفه یا مسجد المیقات، مسجد جمعه، مسجد و کوه احد، مقبره شهدای جنگ احد، موزیم «منوره - دارالمدینه»، نمایشگاه قرآن کریم، قبرستان «بقیع» و همچنان مساجد سبعة «محل جنگ خندق یا احزاب» که بنام مساجد هفت گانه هستند. البته شش مسجد: «مسجد فتح، مسجد ابوبکر صدیق، مسجد عمر، مسجد سلمان فارسی و مسجد امام علی در دامنه کوه سلع و مسجد هفتمی «مسجد حضرت زهرا» در پای کوه سلع که همچنان مسجد «قبلتین» نیز در آن سمت است.

- مسجد النبی یا مسجد نبوی «مسجد پیغمبر»:

مسجد النبی یکی از سه مسجد مهم مسلمانان «مسجد الحرام و مسجد الاقصی» است. چون آرامگاه محمد، پیامبر اسلام «ص» در آن موقعیت دارد، به همین دلیل به «حرم محمد» یا «حرم نبوی» نیز مشهور است و همچنان در جوار آن قبرستان مشهور مسلمانان «بقیع» واقع شده است. مسجد نبوی مسجدی تاریخی در مدینه است که در شرق شهر مدینه بنا شده است. در روایات اسلامی تذکر شده: این مسجد را پیامبر اسلام در نخستین روزهای هجرت و ورود به شهر مدینه به دست خود و به همراهی مهاجرین و انصار ساخته است. - صحیح البخاری، جلد دوم: ۲۰ - کتاب فضیلت نماز در مسجد مکه و مدینه، باب اول، صفحه ۴۸ حدیث شماره «۱۱۹۰»: از ابوهریره روایت است که رسول الله «ص» فرمود: «نماز در همین مسجد من، بهتر است از هزار نماز در مساجد دیگر، به جز مسجد الحرام در مکه»..

- روضه نبوی:

روضه مسجدالنبی، که به «روضه مطهره» و یا «روضه شریفه» نیز معروف است، محل مقدس و خاص در مسجدالنبی است که بین منبر و قبر پیامبر اسلام (ص) قرار دارد. طول آن «۲۲ متر» و عرض آن «۱۵ متر» است.

به اساس روایات اسلامی: روضه شریفه به عنوان یکی از باغ‌های بهشتی توصیف شده و عبادت در آن فضیلت زیادی دارد. بنابر تقاضا و ازدحام علاقمندان؛ زیارت کردن آن از طریق اینترنت «ایپ - نسک» و اجازه گرفتن در وقت معین، امکان پذیر است.

- مسجد قباء «مسجد التقوی»:

مسجد قباء اولین مسجدی است که سنگ اولش را حضرت پیغمبر (ص) و سنگ دوم را ابوبکر صدیق، سنگ سوم را عمر فاروق و سنگ چهارم آن را عثمان ذوالنورین نهاده است.

مسجد قباء در محدوده ای به مساحت «۱۳۵۰۰ متر مربع» اعمار شده و در آن چهار مناره، هر کدام «۴۷ متر» طول اباد شده و تقریباً در حدود «بیست هزار» نمازگزار گنجایش دارد. و در دیوار دروازه دخولی به زبان عربی حدیث پیامبر رسول الله چنین نوشته شده است:

«پیامبر اسلام محمد (ص) در مورد فرموده است: کسی که در مسجد قباء داخل شود و دو رکعت نماز بخواند، ثواب یک عمره را نصیب شده است».

مسجد قبلتین:

مسجد قبلتین « دو قبله ای یا مسجد ذوالقبلتین » در غرب مدینه واقع شده و در این مسجد ، قبله مسلمانان در حین یکی از نمازهای ظهر « پیشین » از بیت المقدس به کعبه شریفه تغییر یافت.

پیامبر اسلام محمد « ص » دو رکعت از نماز ظهر را به سوی بیت المقدس « مسجد الاقصی » خواند و بعد از نازل شدن وحی ؛ جمع نماز را تغیر داد و دو رکعت دیگر را به جانب « کعبه شریفه » خواند.

مسجد شجره « مسجد ذوالحلیفه یا مسجد المیقات »:

مسجد شجره « مسجد ذوالحلیفه و یا مسجد الاحرام » از مساجد تاریخی شهر مدینه است که در منطقه « ذوالحلیفه » یا « آبار علی » در هشت کیلومتری جنوب غربی مسجد النبی در مسیر مکه قرار دارد.

مسجد شجره ، میقات کسانی است که برای « حج و یا عمره » از مدینه به مکه می روند.

قرار روایات ، پیامبر اسلام محمد (ص) در سفرهای عمره و حج در این میقات، محرم شده اند.

مسجد الفتح « مسجد الاعلی و یا مسجد الاحزاب »:

مسجد الفتح بر روی « کوه سلع » شهر مدینه موقعیت دارد که بعد از جنگ احزاب از سنگ ساخته شده است. پیامبر (ص) در جنگ احزاب و یا « جنگ خندق » در این محل اقامت داشت و از آنجا سپاه اسلام را رهبری میکرد، تا اینکه سپاه اسلام در جنگ خندق موفق شدند. در روایت آمده است که: سوره فتح « سوره ۴۸: الفتح » در این مسجد بر رسول خدا «ص» نازل شده است. و همچنان باید خاطر نشان ساخت که در مسیر و امتداد کوه سلع؛ هفت مسجد که بنام « مساجد سبعة »: « مسجد الفتح ، مسجد ابوبکر، مسجد عمر ، مسجد علی ، مسجد خندق ، مسجد سلمان « فارسی » و مسجد فاطمه زهرا « ساخته شده است.

مسجد جمعه « مسجد الوادی »:

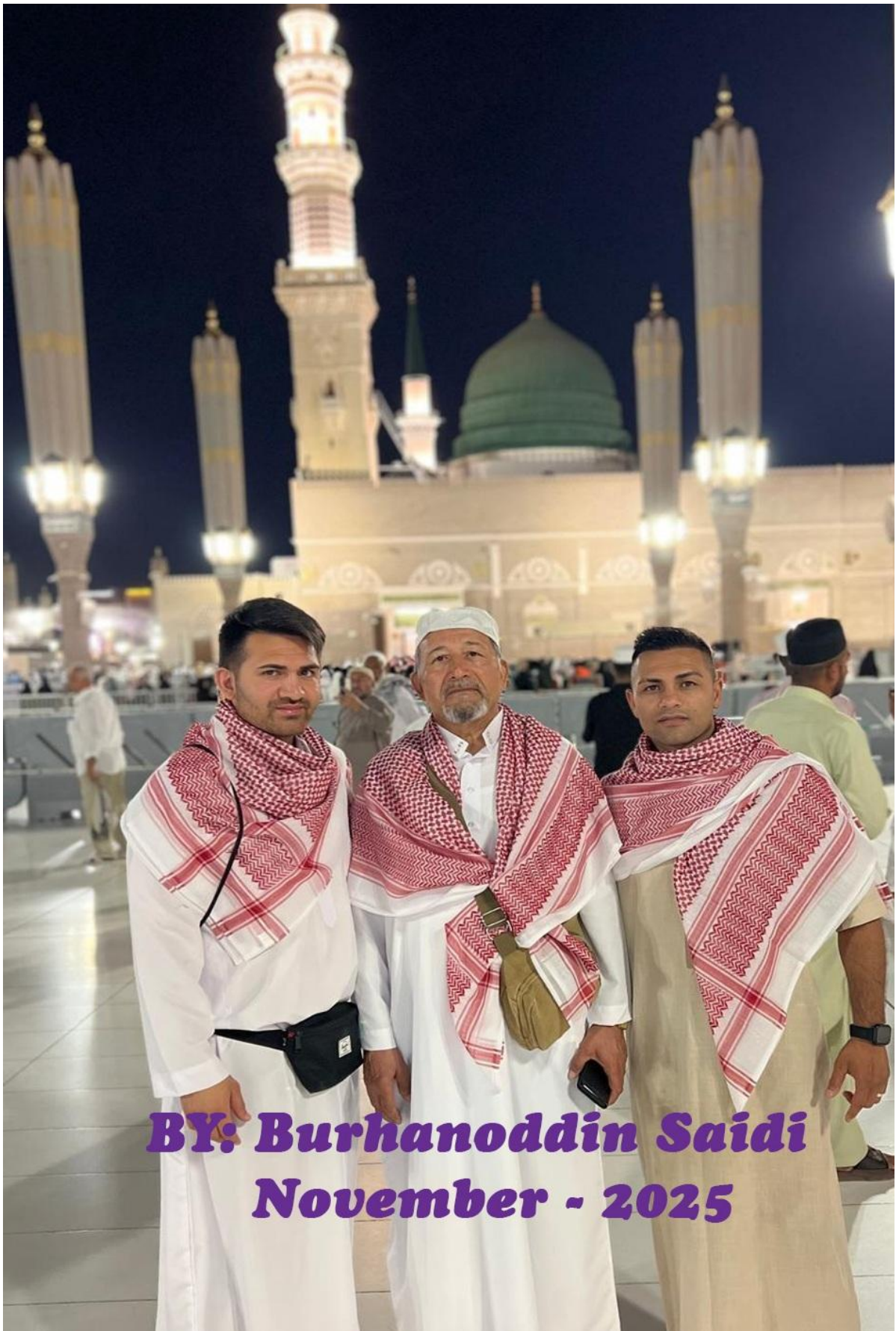
مسجد جمعه در محله بنو سالم ، شهر مدینه موقعیت دارد و به نامهای « مسجد الوادی » و « مسجد عاتکه » یاد میشود.

حضرت رسول (صلی الله علیه وآله) پس از اقامت چند روزه در مسجد قبا ، زمانی که عازم بخش اصلی یثرب شدند، در مسجد جمعه اولین « نماز جمعه » را به امامت خویش اقامه کردند.

منابع و مأخذ:

- سوره ۲: البقرة، ایه مبارکه « ۱۹۶ ». و برای خدا حج و عمره را به پایان رسانید و...
- سوره ۲۲: الحج، آیات مبارکه « ۲۵ - ۳۳ »: در مورد حضرت ابراهیم، کعبه برای طواف، قربانی بنام الله تعالی و دورکردن شرک و بتان ...
- سوره ۳: آل عمران. ایه مبارکه « ۹۷ »: در حج نشانه هایی روشن، مقام ابراهیم است و هر که در آن درآید در امان است.
- سوره ۲: البقرة، آیات مبارکه « ۱۹۷ - ۲۰۳ »: الله تعالی مورد فضیلت و واجبات حج، انجام آن باعث رستگاری و سعادت انسان میشود.
- سوره ۵: المائدة، ایه مبارکه « ۹۵ »: در حالت محرم شکار نکنند، در غیر از آن کفاره بدهند.
- سوره ۲: البقرة، ایه « ۱۵۸ »: در حقیقت صفا و مروه از شعایر خداست.
- سوره ۵۱: الذاریات، ایه مبارکه « ۵۶ »: و جن و انس را نیافریدم جز برای آنکه مرا بپرستند.
- سوره البقره، ایه مبارکه « ۲۰۱ »: پروردگارا! در این دنیا و در آخرت به ما نیکی عطا کن و ما را از عذاب آتش نکه دار.
- سوره ۲: البقرة، ایه مبارکه « ۱۲۵ »: خانه خدا محل امن و پاکیزه برای « طوافکنندگان، معتکفان و رکوع و سجودکنندگان » است و نماز در مقام ابراهیم خوانده شود.
- سوره ۵: المائدة، ایه مبارکه « ۲ »: ای کسانی که ایمان آورده ای، شعایر « ارکان و احکام » الهی را مراعت نماید و از احرام بیرون شدید شکار کنید و نباید تجاوز کرد در نیکوکاری و پرهیزکاری با یکدیگر همکاری کنید و در گناه و تعدی دستیار هم نشوید.
- سوره ۵: المائدة، « ایه ۹۷ » در مورد اینکه الله تعالی، کعبه بیت الحرام را وسیله به پا داشتن مردم قرار داده و ماه حرام و قربانیهای بی نشان و قربانیهای نشاندار را نیز به همین منظور مقرر فرموده است.
- سوره ۳: آل عمران، ایه مبارکه « ۹۶ - ۹۷ »: در مورد اینکه: اولین خانه مبارک « حج »؛ درمکه است، در آن نشانه روشن بمثل: مقام ابراهیم، امنیت و هدایت برای مردم است.
- سوره ۶: الأنعام، ایه مبارکه « ۱۶۲ »: در مورد اینکه: « نماز، عبادات، زندگی و مرگ » فقط برای رب العالمین است.
- سوره ۷: الأعراف، ایه مبارکه « ۲۹ »: در مورد توجه به نماز و فضیلت آن.
- صحیح مسلم، باب فضل الصلاه بمسجد مکه و المدینه، حدیث شماره « ۱۳۹۶ »: از رسول الله « ص » فرموده است: « یک نماز در مسجد النبی صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ از هزار نماز در مساجد دیگر افضل است؛ مگر مسجد کعبه ».

- صحیح البخاری ، جلد دوم : ۲۰ - کتاب فضیلت نماز در مسجد مکه و مدینه ، باب اول ، صفحه ۴۸ حدیث شماره « ۱۱۹۰ »: از ابو هریره روایت است که رسول الله « ص » فرمود : « نماز در همین مسجد من ، بهتر است از هزار نماز در مساجد دیگر ، به جز مسجد الحرام در مکه ».
- صحیح بخاری ، جلد دوم : ۲۵ - کتاب حج: فرضیت حج و فضیلت آن، باب اول، صفحه « ۲۱۵ »، حدیث شماره « ۱۵۱۳ ». انجام حج برای پدر کهنسال ، و ضمناً در مآخذ : تعریف و شرایط حج.
- صحیح البخاری ، جلد دوم : باب تعیین میقاتهای حج و عمره ، صفحه « ۲۱۸ تا ۲۲۲ » ، احادیث شماره « ۱۵۲۲ تا ۱۵۳۱ ».
- صحیح البخاری ، جلد دوم : ۲۶ - کتاب حج: باب بلند کردن آواز و تلبیه ، صفحه « ۲۲۹ » ، حدیث شماره « ۱۵۴۹ » : از نافع روایت است که عبدالله ابن عمر رضی الله عنها گفت : رسول الله « ص » چنین تلبیه می گفت: لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ لِأَشْرِيكَ لَكَ لَبَّيْكَ، إِنَّ الْحَمْدَ وَالنِّعْمَةَ لَكَ وَالْمُلْكَ، لِأَشْرِيكَ لَكَ». - صحیح البخاری ، جلد دوم: حدیث شماره ۱۵۹۷ ، صفحه ۲۵۵ ، در مورد لمس سنگ حجرالاسود.
- شرح قدوری، مؤلف: مفتی محمد عاشق الہی البرنی . صفحه « ۱۳۷ - ۱۸۸ » احکام حج.
- تفسیر احمد: مؤلف امین الدین « سعیدی - سعید افغانی » ، جزء « ۱ - ۲ - ۳ » ، صفحات « ۳۴۸ تا ۳۵۸ » سورہ البقرہ ، آیات مبارک « ۱۹۶ - ۲۰۲۳ » در مورد بخش احکام حج و عمرہ.
- تاریخ سیاسی اسلام : نوشته داکتر ابراهیم حسن.
- درس انترنیتی: مولانا عبدالغنی «بدری»، استاد عبدالصمد «قاضی زاده»، استاد عبداللہ «شمس».
- فرهنگ زبان فارسی: نوشته دکتر مهشید « مشیری ».

BY: Burhanoddin Saidi
November - 2025